

Костенко В.Г.
ВДНЗУ “Українська медична
стоматологічна академія”

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ІНТРОДУКТИВНІЙ ЧАСТИНІ НАУКОВИХ ЖУРНАЛЬНИХ СТАТЕЙ

У сучасній лінгвістиці відбулося зміщення акцентів [10]) у дослідницьких інтересах. Мовознавці останнім часом все частіше звертаються до рівня дискурсу, який відображає процесуально-результативну єдність мовленнєвої діяльності в сукупності її мовних і немовних складових. У такій перспективі дискурс визначають як закріплену в мовленнєвому просторі повторювану функціонально-смыслову єдність комунікативно організованих системних ознак [8; 12; 13]. Джерелом інформації про дискурс є текст – центральна ланка у процесі комунікації, складний знак, утворений із смислових елементів, поєднаних комунікативною інтенцією автора в ієрархічну структуру [12], “форма мовного буття дискурсу” [6].

Науковий текст як продукт та процес комунікативно-мовленнєвої діяльності, націлений на позамовний об’єкт (у його предметній чи логіко-понятійній якості) як основну мету в перспективі реальних способів різних вимірів його існування. Комунікативний, категоріальний модуси, що визначають інші мовні параметри наукового тексту, потребують глибокого різновекторного дослідження.

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей реалізації однієї з конститутивних текстових категорій – категорії інтертекстуальності в інтродуктивному сегменті текстів англomовних наукових журнальних статей з медицини як частини проблеми комплексного вивчення комунікативної природи наукового тексту, що включає не лише мовні, але й мисленнєві, логічні компоненти та вплив позамовних факторів у процесі текстотворення.

Об’єкт запропонованого дослідження – категорія інтертекстуальності, а засоби вираження інтертекстуальності та прагматико-комунікативні особливості її функціонування в досліджуваному дискурсі визначалися як його предмет.

Матеріалом для дискурсивного аналізу слугували 180 текстів наукових статей, опублікованих протягом 1992-2000 років у англomовних журналах “Experimental Biology and Medicine” (New York – London), “American Journal of Physiology”, “British Medical Journal”, British Journal of Cancer”, “The New English Journal of Medicine”, “The Journal of the American Medical Association”, оскільки саме наукова стаття визнана домінуючою формою реалізації наукової комунікації [1; 14].

Для наукової статті як первинного письмового жанру наукового дискурсу характерною є прозора прагматична спрямованість на певну групу реципієнтів, пріоритет конкретного прагматичного завдання, що полягає у переконанні читача, реципієнта, адресата (ймовірного потенційного рецензента чи опонента, як, зокрема, підкреслює С. Тейфел [12]) в істинності висунутих положень, у тому, що представлене в ній дослідження є актуальним та суттєвим внеском у розширення знань певної дискурсивної спільноти.

Наукове спілкування, яке може реалізуватися в різних формах і жанрах, загалом являє собою процес відкриття нового знання про предмет, явище, їхні властивості, якості. Наукова проблема формалізується лише у творчій взаємодії різних підходів, теорій, шкіл, концепцій. Окрім того, науковий текст, “побудований за динамічним принципом, є проблемним для компетентного колеги, оскільки залучає його до надзвичайно цікавої

роботи – гри з розшифрування смислів автора як в аспекті “творчих прийомів”, так і в аспекті прирощення знання” [11, 509].

З цього випливає, що науковий текст є діалогічним як імпліцитно, в розумінні М. М. Бахтіна, Н. Д. Арутюнової, тобто завдяки прямим чи непрямим посиланням на науковий контекст, так і експліцитно, що відбивається у видимих чи прихованих зверненнях до адресата, у спонуканнях його до спільного пошуку, наприклад: *When compared with contrast phlebography, we have found out [...]; This may provide an insight into the level of any biliary obstruction (see Fig. 1)*. Невипадково, як зазначає О. В. Михайлова, в академічній традиції узвичаїлось звернення “колего” (от лат. *col legere* – що читає разом) [7].

Загалом, діалогічність мислення, “діалогіка розуму, що пізнає” (вираз В. С. Біблера), визнавалася філософами усіх часів: від Платона та Аристотеля, Миколая Кузанського, Канта, Фіхте, Гегеля, Фейєрбаха і до сучасних представників феноменологічного напрямку [9].

Міжтекстові зв'язки наукового дискурсу, що ведуть до текстового симбіозу, формують ситуацію інтертекстуальності. І хоча різні прояви інтертекстуальності відомі з давніх часів, її теорія почала розвиватися лише протягом останньої третини ХХ сторіччя. Вивчення інтертекстуальності здійснювалося шляхом аналізу опозицій “текст - фрагмент тексту” (Ж. Женетт, Д. Чандлер), “текст – контекст” (Е. М. Форстер, М. Шлегал, Т. С. Еліот), “текст – мовна система” (Р. Барт, В. Н. Базилев), “текст – культура” (Ж. Дерріда).

У найбільш загальному розумінні інтертекстуальність – це різноплановий багатовимірний зв'язок певного тексту з іншими текстами, що виявляється у перетині ліній змісту, жанрово-стилістичних особливостей, формально-знакового вираження тощо. Стосовно ж наукового тексту інтертекстуальність – це система знання, усталена до моменту створення наукового тексту, що зумовлює його понятійно-термінологічні та методологічні рамки [13]. Визначаючи новизну в науково-пізнавальній діяльності як поєднання “свого” та “чужого”, дослідники розглядають інтертекстуальність як універсальний принцип породження тексту, котрий відображає відкритий та нескінчений діалог суб'єктів пізнання, як категорію тексту, що забезпечує розкриття іманентної властивості наукового тексту – генерацію нових смислів через взаємодію з багатьма смисловими системами [1; 13].

Розглянемо засоби актуалізації інтертекстуального діалогу на одному з основних етапів створення тексту наукової журнальної статті: при формулюванні проблеми (проблемної ситуації) та висуненні мети запропонованого наукового пошуку. Певні етапи інтеграції деякого смислу конкретної пізнавальної ситуації, передачі відповідного кванту інформації віддзеркалюються у структурі тексту наукової статті, що традиційно складається з трьох відносно самостійних та взаємопов'язаних структурно-композиційних сегментів: вступу, основної частини та висновків.

Вступ (Introduction) є першим важливим кроком у налагоджуванні контакту з адресатом, переконанні його щодо вірогідності, актуальності представленої у тексті статті наукової концепції. Так, у вступі проголошується тема дослідження, дослідницький простір та сфера безпосередніх інтересів автора, експлікується конкретна проблема як система питань, або висувається – рідше (як для медичних статей) – гіпотеза (передбачувані загальні твердження), котра являє собою загальне перспективне вирішення проблеми; локалізується та частина дослідницького простору, яка має бути вивченою; окреслюються пізнавальні наміри автора; визначається динаміка руху думки в описово-емпіричних

наукових текстах від незнання до знання, від невірогідних, недоведених тверджень до аргументованих та вірогідних [5]. Поставивши перед собою певну проблему, науковець, спираючись на усталені норми та традиції, обґрунтовує її вибір у якості об'єкта дослідження. Для цього йому необхідно висунути “певні міркування, навести факти, докази на користь положення, що розглядається” [3, 11]. У цьому випадку при описанні стану наукової проблеми, її значущості та підстав для її розробки автори зазвичай спираються на емпіричні дані, наукові факти, теоретичні положення, гіпотези тощо:

1. *It has been 22 years since Kremen and co-workers¹¹ reported their experience with end-to-end jejunoileostomy in an obese patient [...].* 2. *Hepatocellular carcinoma (HCC) is one of the most common cancer worldwide. Although it is far less common in west countries, it is the most common malignant tumor in areas of Africa and Asia (Bosch and Munoz, 1991; Lotze et al, 1993).* 3. *Bloemendal, Bont, De Vries & Benedetti (1987) found very little phospholipid in their three-polysome fractions, but others (Tsukada & Lieberman, 1988) have foun substantial ammounts [...].* 4. *Also, Alkjaersig (1) has reported that bovine platelets contain an antiplasmin activity distinct from those found in bovine plasma.* 5. *The Framongham Study, which followed up patients with diabetes for 30 years, showed that the relative risk of all manifestations of atherosclerosis-related disease are markedly increased in patients with diabetes (figure 1).* 6. *We (4) previously reported upon three such patients in whom renal failure was reserved by revascularasing kidneys [...].*

Указуючи на популярність теми чи актуальність дослідження, демонструючи інтелектуальне тло, автор посилається переважно на окремих учених (приклад 4), дослідницькі колективи (приклад 1, 2, 3), на власні попередні дослідження (приклад 6), теоретичний напрям, дослідницькі програми (приклад 5) тощо.

Демонстрація автором власного інтелектуального підґрунтя, поінформованості й узгодження своєї позиції з безумовно авторитетним раціональним знанням, актуальним для формування авторської концепції, до того ж маркованим іменами учених, забезпечує переконливість висловлень та обґрунтованість подальших оцінок для одержувача наукового повідомлення і загалом надає змісту тексту наукової статті статусу легітимного наукового знання.

Отже, опора на прецедентні тексти досліджуваного дискурсу, тобто такі тексти, основними характеристиками яких є особлива значущість для окремих особистостей чи для певної спільноти, а також багаторазове звернення до них у дискурсі цих особистостей [2], є однією з системоутворюючих ознак.

Як свідчать власні спостереження, інтертекстуальні зв'язки у текстах наукових журнальних статей з медицини представлені здебільшого у формі посилань та переказу фрагментів прототекстів, семантично та структурно адаптованих до контексту, наприклад: 7. *Ray et al⁵ used Tennessee Medical data to compare 1021 cases of hip fractures with 5606 control subjects matched in an approximate ratio of 5:1 for sex, race, age (65 years or older), index year, and residence in the community or in a nursing home. Patients were defined as being currently exposed to a hypnotic-anxiolytic drug if they had received a prescription within 30 days [...].* 8. *For example, Dr. Shapiro suggests that a cross-sectional study is an inappropriate study design because it ignores the timing of an event (10).*

Варто зазначити, що у досліджуваних текстах така форма реалізації інтертекстуальності як пряме цитування, тобто відтворення певного фрагмента тексту-джерела у вторинному тексті зі збереженням тієї предикації, яка установа в тексті-джерелі, складає дуже малу частку – близько 1% від загальної кількості проаналізованих звернень до інших текстів. Не має значного поширення в наукових статтях

з медицини і непряме цитування - перифраза оригіналу.

Непряме цитування становить близько 1,9% від загальної кількості проаналізованих звернень до інших текстів. Майже цілковита відсутність цитат у інтродуктивному блоці текстів наукових журнальних статей, де проголошується тема дослідження, дослідницький простір та сфера безпосередніх інтересів автора, де експлікується конкретна проблема як система питань, визначається динаміка руху думки від незнання до знання, може бути зумовлена низкою факторів. Це, насамперед, швидке оновлення та зростання обсягів інформації у галузі медицини, коли складно виділити якусь одну конкретну думку, коли узагальнюються концепції, теорії, підходи, тобто формується інтертеорія, та прискоренням темпів інформаційного обігу.

Переказ фрагментів прототекстів являє собою особливу техніку інтертекстуальності, основою якої є дискурсивний трансформаційний повтор. У широкому розумінні – це особлива форма мовленнєвої поведінки, пов'язана із засвоєнням та творчим опрацюванням наукового знання, зафіксованого у текстах попередників (прототекстах), актуального для дослідження, що здійснюється. При цьому попередні знання у вторинному тексті представлені зазвичай в максимально стислій формі. Інколи інтертекстуальний комплекс, що запозичується, зазнає настільки суттєвих трансформацій, що перетворюється на посилання на концепт, своєрідну алузію.

Усі звернення до так званого “старого знання” [1] у наукових текстах супроводжуються вказівками на його джерела, тобто номінальними посиланнями, які, за потреби, дадуть змогу відшукати прототекст та з'ясувати детальніше основні його положення, коректність оцінювання представлених у ньому результатів, перевірити вірогідність інформації, представленої у вторинному тексті. Посилання традиційно розглядається як вид інтертекстуального зв'язку, при якому у вторинному тексті вказується на певну формальну ознаку первинного тексту, тексту-джерела [7; 8].

Розрізняють чотири групи посилань: іменні, титульні, адресні, змішані (бібліографічні). Досить поширеними видами посилань (73 % від загальної кількості проаналізованих посилань) у інтродуктивних сегментах досліджуваних текстів є іменні, у тому числі і аутопосилання. Оскільки в основі концептуальної моделі наукового тексту – переконання адресата в істинності повідомлення, то посилання на імена авторитетних учених є тим ефективним риторичним засобом, що використовується з метою аргументації позицій автора й одночасно збільшує комунікативну глибину повідомлення, не змінюючи його структурної складності. Власні імена в текстах наукових статей дають можливість читачеві (та автору) систематизувати наукове знання та орієнтуватися у його фонді. Досить часто автори посилаються на цілі дослідницькі групи, колективи, які мають значний авторитет у колі певної наукової спільноти: 10. *The FINMONICA Myocardial Infarction Register Study Group compared the cardiovascular mortality in individuals [...]*. 11. *Much of the work in this area has been conducted by Dr Alan Fogelman's group at the University of California in Los Angeles.*

Адресні посилання – це такі посилання, які містять вказівку на рік, місце, видання тексту-джерела і т.п., наприклад: 12. *Frank Sacks and a number of other internationally recognized researchers made some key recommendations with respect to HDL-raising therapy, which were published in the American Journal of Cardiology*⁵. В англійських текстах наукових журнальних статей такі посилання трапляються рідко.

Титульні посилання традиційно розглядаються як такі, що вказують на назву тексту-джерела. Як показало наше дослідження, саме посилання на назви статей, монографій відсутні в текстах, що вивчалися, проте автори часто спираються на програми з певних

досліджень (51%), наприклад: 13. *The Heart Protection Study showed the effect of simvastatin [...]*. 14. *However, data from the Framingham Heart Study clearly show that [...]*.

Змішані посилання вказують на зв'язки між текстом наукової статті та текстом - джерелом посилання шляхом представлення його автора (авторів), назви, року, міста видання, назви видання, що є найпоширенішими у досліджуваному структурно-композиційному сегменті: 15. *Studies have shown that a paracetamol/ codin drug combination is useful in the control of postoperative pain following oral surgical procedures*³⁻⁶. 16. *These new drugs exhibit some antitumor activity, but response rate rarely exceed 10%* (Rougier et al, 1997; Chao et al, 1998; O'Reilly et al, 1998; Stuart et al, 1999). Формальні маркери посилань загальновідомі (квадратні та круглі дужки, цифри різних регістрів, шрифтові виділення) і зазвичай зумовлені видавничими вимогами.

Стосовно мови текстів-джерел, до яких апелюють автори, представляючи власні наукові розвідки, слід зазначити, що для англomовних наукових статей з медицини характерні одномовні інтертекстуальні зв'язки, оскільки англійська мова близько півстоліття впевнено утримує статус *lingua franca* міжнародного наукового спілкування.

Отже, смисловим ядром наукового спілкування є творча взаємодія кількох поглядів, підходів, концепцій, тому ми маємо підстави говорити навіть не про діалог у його широкому тлумаченні, а про полілог, який висвітлює процес колективного за своєю суттю вирішення наукової проблеми.

“Вступ” є першим важливим етапом у обґрунтуванні певної наукової концепції; це своєрідна демонстрація інтелектуального фону автора, вказівка на зміст попередніх знань, актуальних для формування авторської концепції, що відображає наступність зв'язків нового знання з попереднім. Введення інтертекстуальних засобів є способом виділення найбільш значимих у змістовому плані фрагментів тексту. Звернення до інших текстів, які певним чином переплітаються з текстом створюваної наукової журнальної статті, спрямовані на конкретного адресата, котрий у змозі певне інтертекстуальне посилання розпізнати, оцінити та адекватно зрозуміти приховану за ним авторську інтенцію. Таким чином, відбувається своєрідний захист тексту.

Способи реалізації в інтродуктивному сегменті інтертекстуальних зв'язків залежать від функціонально-стилістичних норм побудови тексту, від його прагматичних настанов, а також від галузі знання. Швидке оновлення та зростання обсягів інформації у галузі медицини, прискорення темпів інформаційного обігу спричинило зникнення такої форми реалізації інтертекстуальності, як цитування. У ситуації спілкування будь-який випадок запозичення та реалізації “чужого” тексту перетворюється на інтертекстуальну ситуацію, котра може бути представлена у вигляді трибічної моделі: 1 – автор, який включає запозичений елемент у створюваний ним текст; 2 – власне сам текст; 3 – адресат, сторона що сприймає текст. Кожна з цих трьох складових інтертекстуальної ситуації потребує ґрунтовного подальшого вивчення.

Використана література:

1. Баженова Е.А. Научный текст в аспекте политекстуальности. – Пермь: Изд-во Пермского ун-та, 2001. – 270 с.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. – К.: “Академія”, 2004. – 342 с.
3. Берков В.Ф. Аргументация как логико-коммуникативная процедура // Аргументация, интерпретация, риторика. – Выпуск 2. – СПб., 2002. – С. 12-19.
4. Кожина М.Н. О диалогичности письменной научной речи. – Пермь, 1998. – 92 с.
5. Костенко В.Г. Диккурсивный микросегмент “мета” в тексте научовой журнальної статті // Гуманітарний вісник, Сер.Іноземна філологія. Число 9. – Черкаси, ЧДТУ, 2005. – С. 241-244.
6. Кубрякова О.С. О тексте и критериях его определения // Текст. Структура и семантика. – Т. 1. – М.,

2001. – С. 72-81.
7. Михайлова Е.В. Интертекстуальность в научном дискурсе (на материале статей): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 1999. – 18 с.
 8. Ревзина. Лингвистика XXI века: на путях к целостности теории // Критика и семиотика. – Вып. 7. – Новосибирск, 2004. – С. 11-20.
 9. Синиця І.А. Діалогічність у науковому мовленні // Мовознавство. – 2004. – № 2-3. – С.55-60.
 10. Соссюр Фердинанд де. Курс общей лингвистики. – М.: Прогресс, 1977. – 267 с.
 11. Старовойтенко Е. Б. Современная психология. – М.: Торобоан, 2001. – 580 с.
 12. Фельдман В.Е. Дискурс и дискурсивность // Вестник Новгородского ун-та. Серия “Филол. Науки”, – Н.Новгород, 2003. – С. 89-93.
 13. Чернявская В.Е. Интерпретация научного текста. – М., 2003. – 411 с.
 14. Teufel S. Mate-discourse markers and problem-structuring in scientific articles. – Center of Cognitive Science, University of Edinburg // <http://www.cogsci.ed.ac.uk>. – 1999.

Кравченко І.В.
Київський національний
лінгвістичний університет

ФРАНЦУЗЬКА ПОЕЗІЯ МЕТАРЕАЛІЗМУ: КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ

Параболічне й парадоксальне поетичне мислення набули особливої виразності в поезії кінця ХХ століття, націленої не на спрощення та примітивізацію словесного поетичного образу, а на його семантичне ускладнення [2, 98]. Цей напрям стає відомим як в російській, так і в українській поезії під ім'ям **метапоезії** [там само]. Метареалізм – художньо-інтелектуальна течія 1970-1990-х рр., представлена поезією та есеїстикою. В філософському плані це реалізм не фізичної даності, а надфізичної природи речей [4]. Явище метареалізму було “відкрите” і введене в літературознавство Костянтином Кедровим і Михайлом Епштейном на початку 80-х рр. минулого століття. Спочатку це поняття застосовувалось щодо творчості певної групи російських поетів, проте універсальність і ємність терміна дозволяє застосовувати його у більш широкому контексті, позначаючи ним явища, характерні для усієї сучасної поезії. Художній метод метареалізму розвинувся із засад символізму та романтизму. Проте, на відміну від символізму, який підрозділяв реальність на “нижчу” і “вищу”, “уявну” і “справжню”, в метареальному мистецтві кожне явище сприймається як ціль у собі, а не засіб досягнення чи зображення чогось іншого. Від сюрреалізму метареалізм вирізняє те, що сюрреалізм звертається до підсвідомого, а метареалізм – до надсвідомого. Особливості метареалізму часто визначаються на контрасті з іншою художньо-інтелектуальною течією цієї епохи – концептуалізмом. Концептуалізм – це поетика чистих понять, знаків, відірваних від реальності, яку вони нібито покликані позначати, поетика схем і стереотипів, що демонструють відірваність форми від субстанції, слів від речей [4]. Полеміка між метареалізмом і концептуалізмом за своєю логічною суттю відтворює давню суперечку в середньовічній філософії між реалізмом і номіналізмом (поміrkований різновид якого так і називався – концептуалізм) [там само].

З розвитком когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики в центрі уваги дослідників – інтерпретація не одиниць мови, а способу структурування знань про світ, що представлені в мовних одиницях. Необхідність поглибленого вивчення засобів концептуальної організації знань у процесі побудови та розуміння художньої картини світу автору та її особливостей у поетичному тексті визначають *актуальність* обраної теми.

Мета статті полягає у дослідженні ключових концептів французької поезії